

інтеграції національної економіки, забезпечити її конкурентоспроможність, захистити вітчизняного товаровиробника й ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими та економічними структурами.

1. Шульман Л. Економічні байки доморощених монетаристів / Л. Шульман // Віче. – 1999. – № 3. – С. 37.

2. Єрмошенко В. Світовий досвід політики антикризового регулювання в умовах глобалізації / В. Єрмошенко // Дослідження світової політики. – 2000. – Вип. 10. – С. 24.

3. Михасюк І. Україна – НАТО / І. Михасюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 12.

Кордюк Н.И. Экономическая безопасность Украины в условиях глобализации.

Рассмотрен вопрос энергетической, технологической, продовольственной и других видов безопасности Украины, роль государства в обеспечении глобальной экономической политики.

Ключевые слова: *безопасность, глобализация, экономическая политика, энергетика, технологии, конкуренция.*

Kordyuk N.I. The economic security of Ukraine in the context of globalization.

The question of power engineering, technological, food (and other) safety of Ukraine and role of the state in providing of global economic policy are considered.

Key words: *safety, globalization, economic policy, energy, technologies, competition.*

Стаття надійшла 17 жовтня 2012 р.

УДК 338.58:355.58(477)

М.А. Куценко

ВПЛИВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан з надзвичайними ситуаціями в Україні та їх вплив на економічну безпеку. Доведено, що невід’ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України, і у тому числі як її складової – економічної безпеки держави, є захист населення, об’єктів економіки, національного надбання від згубного впливу надзвичайних ситуацій. Визначені індикатори стану цивільної безпеки та розраховані їх вагові коефіцієнти.

Ключові слова: *економічна безпека, надзвичайні ситуації, збитки, національна економіка, індикатори стану цивільної безпеки, інтегрований показник стану цивільної безпеки.*

Постановка проблеми. Головним національним інтересом України є сталий розвиток економіки, добробут та безпека її громадян. Забезпечення національних інтересів та економічної безпеки є найважливішою функцією держави, адже національна безпека України як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз – необхідна умова збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [1]. Останнім часом на економічну сферу держави та розвиток суспільства в цілому істотно впливають природні катастрофи, негативні техногенні фактори. Економіка України, з огляду на наявність застарілих технологій та комунікацій, недосконалу транспортну та енергетичну інфраструктуру, прорахунки в будівельній галузі, є вкрай уразливою для різноманітних надзвичайних ситуацій. Зазначена проблема обумовлює необхідність вивчення та наукового обґрунтування впливу надзвичайних ситуацій на економічну безпеку нашої держави.

Стан дослідження. Важливими у цьому напрямі є дослідження таких провідних закордонних та вітчизняних вчених: В.О. Акімова, М.М. Брушлинського, М.П. Вавринчука, Ю.Л. Воробйова, О.С. Власюка, В.М. Гейця, Ю.М. Глуховенка, Б.М. Данилишина, О.В. Матюшина, А.К. Мікєєва, В.І. Мунтіяна, В.М. Олуйко, Г.П. Ситника, А.Г. Чубенка, М.Г. Чумаченка та інших. При цьому низка питань взаємозв'язку надзвичайних ситуацій та економічної безпеки держави залишаються ще недостатньо вивченими.

Метою статті є встановлення взаємозв'язку надзвичайних ситуацій і економічної безпеки України та визначення індикаторів стану цивільної безпеки України.

Виклад основних положень. Стійкість і стабільність національної економіки передбачає міцність та надійність усіх елементів економічної системи. В сучасних умовах, з урахуванням розширення діяльності людини, агресивного впливу виробництва на навколишнє середовище, появою нових технологій, все актуальнішим стає завдання забезпечення безпеки життєдіяльності, як елемента концепції сталого економічного розвитку держави. Складність та масштабність проблеми забезпечення безпеки населення і природного середовища обумовлюється тим, що в Україні спостерігаються надмірні техногенні навантаження на природне середовище, функціонування великих промислових комплексів, більшість з яких є потенційно небезпечними, розвинута мережа транспортних комунікацій, велика кількість об'єктів енергетики, використання у виробництві багатьох потенційно небезпечних речовин. Так, в Україні функціонують понад 22,5 тис. потенційно небезпечних об'єктів, аварії на 5% з яких можуть призвести до виникнення надзвичайної ситуації

державного або регіонального рівня [2]. Основний негативний вплив на безпеку життєдіяльності українського суспільства мають [3, п. 1]: підвищення рівня ризику стихійних природних явищ, а також наслідки техногенної діяльності людини для навколишнього природного середовища; значна кількість небезпечних техногенних об'єктів на території України; підвищення рівня ризику техногенних аварій і катастроф, обумовлених критичним ступенем зношеності (60–80%) основних виробничих фондів та особливо систем захисту, у провідних галузях; послаблення державного контролю та неефективність механізмів державного регулювання техногенної та природної безпеки тощо.

Надзвичайні ситуації НС спричиняють наслідки, які залежно від їх масштабу можуть виявлятися в різних сферах життєдіяльності особи, суспільства і держави в цілому. Вони об'єднують всі види змін у соціально-економічній, політичній, науково-технічній та інших сферах життєдіяльності людей, суспільства і держави. Наслідки можуть виявитися як безпосередньо після надзвичайної ситуації, так і протягом відносно тривалого періоду часу. Експертний аналіз проблем надзвичайних ситуацій вказує, що значна їх кількість, загибель та травмування людей та дія на них небезпечних факторів НС негативно впливають на економічний розвиток держави [4, с. 47].

Зауважимо, що прямий збиток лише від пожеж у світі становить 0,25–0,3% валового продукту світової економіки [5]. За даними українських вчених [6, с. 61; 7, с. 49], загальний економічний збиток від надзвичайних ситуацій різниться і складає 3–4% ВВП та 2,5% ВВП. За статистичними даними, які надані Міністерством надзвичайних ситуацій та Державною службою статистики України, визначаємо, що такий показник складає $\approx 0,2\%$ ВВП за останні 12 років. Розрахунки подані у табл. 1.

Таблиця 1

**Частка збитків від надзвичайних ситуацій в Україні до ВВП,
2000–2011 рр.***

Роки	Показник			
	всього НС, од.	матеріальні збитки від НС, млрд грн.	ВВП, млрд грн.	доля збитків від НС до ВВП, %
1	2	3	4	5
2000	400	1,62	170	0,95
2001	375	0,69	204	0,34
2002	362	0,12	225	0,05

<i>Продовження таблиці 1</i>				
1	2	3	4	5
2003	313	0,52	267	0,19
2004	286	0,33	345	0,10
2005	368	0,31	441	0,07
2006	364	0,43	544	0,08
2007	368	0,83	720	0,12
2008	312	4,76	948	0,50
2009	264	0,50	913	0,05
2010	254	0,98	1082	0,09
2011	221	0,10	1316	0,008

* Статистичні дані [8–16].

Таку велику дисперсію показників можна пояснити стохастичним характером виникнення НС. До того ж на сьогоднішній день не склався єдиний підхід до змістовної сторони поняття «економічні наслідки надзвичайних ситуацій» (рис.).

Сучасна система оцінки наслідків надзвичайних ситуацій часто обмежується з'ясуванням двох основних показників: кількості постраждалих та загальної суми прямих матеріальних збитків. При цьому не враховуються такі важливі показники як зниження здоров'я населення і збільшення навантаження на заклади охорони здоров'я, еміграція населення та відповідне навантаження та транспорт і житлове будівництво, рівень використання основних фондів.

До негативних наслідків НС можна віднести також непрямі збитки: зменшення обсягів промислового виробництва важливих продуктів та ефективності їх випуску; масштаби втрат територій, у тому числі сільськогосподарських та лісових угідь; динаміка сільськогосподарського виробництва та зміни його ефективності, зміни планів капітального будівництва. Таким чином, поняття наслідків має узагальнений, неекономічний характер, тоді як поняття збитку – економічна кількісна величина, яка представляється у вартісному виразі. Іншими словами, збиток – це оцінені наслідки. Як правило, такі збитки можна оцінити лише приблизно. Оцінка збитку полягає у визначенні його величини в натуральному або грошовому виразі (економічна оцінка збитку). Можна стверджувати, що збиток від надзвичайних ситуацій дорівнює витратам на відновлення становища, що існувало до їх настання.

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

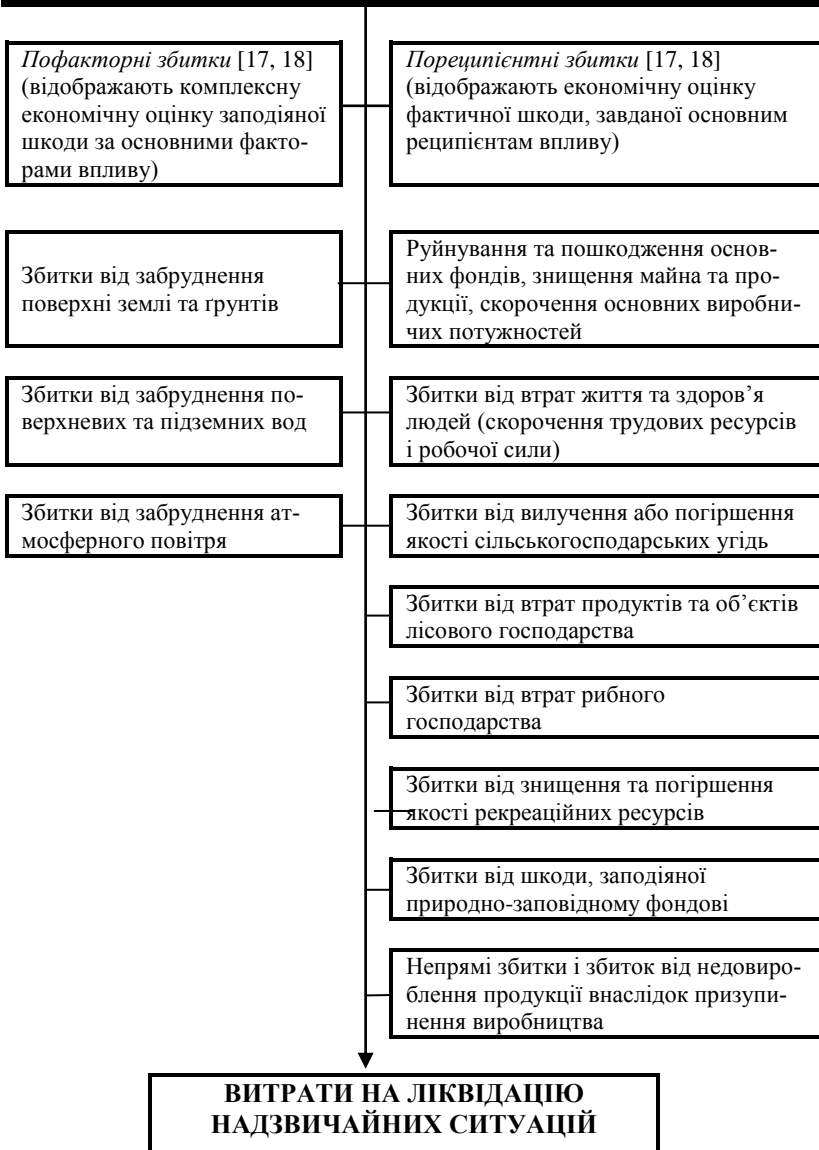

Рис. Економічні наслідки надзвичайних ситуацій

Крім того, різноманітність та багатофакторність впливів надзвичайних ситуацій на економіку визначають, що достовірність їх оцінки багато в чому залежить від об'єкта (населення, підприємства, регіону). Якщо для населення та підприємств вона розраховується на основі прямих економічних збитків та витрат на відновлення, то для регіону така оцінка повинна оперувати більшою кількістю факторів. Це насамперед пов'язано з необхідністю врахування тимчасово розірваних зв'язків між підприємствами (галузями) різних регіонів та стресового стану населення. Отже, необхідно виділити ряд факторів, які призводять до розбалансування економічних механізмів національної економіки.

По-перше, це фактори, які безпосередньо призводять до втрат національного багатства та знищення виробничих потужностей.

По-друге, в результаті надзвичайної ситуації порушується нормальний ритм роботи значної кількості підприємств, частина яких безпосередньо не постраждала від надзвичайної ситуації.

По-третє, для проведення робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій, компенсації збитків необхідно відволікати від нормальної виробничої діяльності значні фінансові, трудові та матеріальні ресурси.

По-четверте, постійна загроза виникнення надзвичайних ситуацій потребує постійного потужного резерву різних ресурсів, які повинні будуть забезпечувати стійкість економіки в екстремальних ситуаціях.

Більшість надзвичайних ситуацій супроводжується наслідками, врахувати які в ціновому виразі важко. Так, землетрус у Японії 2011 року, за даними японського агентства Kyodo News, завдав збитків на 198–309 млрд доларів США. У загальні збитки не включені показники падіння промислового росту, ВВП і обсягів торгівлі, викликані стихійним лихом. За оцінкою збитків Всесвітнім банком сума складала від 122 до 235 млрд доларів [19]. Крім того, у ці показники не включені дані щодо інших держав, які постраждали від наслідків землетрусу в Японії. Отже, надзвичайна ситуація в одному регіоні може призвести до дисбалансу в іншому регіоні, державі, світі. Треба зазначити, що ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій обернено пропорційна масштабам: чим більші збитки від надзвичайної ситуації, тим рідше вона трапляється [20, с. 15]. Наприклад, у 2003 році у США прямі збитки від пожеж склали 13 млрд доларів, а загальні збитки від цих пожеж оцінюються в 165 млрд доларів. Таким чином, збитки від НС в розмірі 0,2% ВВП для України, що надаються в статистичних даних, відображають в основному прямі збитки. Фактичні ж збитки можуть бути більшими в десять разів – 2–2,5% і суттєво впливати на

ВВП. Отже, забезпечення захисту від надзвичайних ситуацій доцільно розглядати як одну зі складових економічної безпеки.

Для оцінки економічної безпеки України наказом Мінекономіки від 02.03.2007 р. № 60 затверджена «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України» [21]. Згідно з нею економічна безпека оцінюється для окремих сфер за певними критеріями – показниками-індикаторами.

Найважливішими з них є:

- для макроекономічної сфери – рівень «гінізації» економіки, відсоток до ВВП та відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення у країнах ЄС;
- для інвестиційної безпеки – ступінь зносу основних засобів та відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів;
- для науково-технологічної безпеки України – питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП.

Серед складових сфер економічної безпеки немає безпеки у сфері цивільного захисту.

Стратегія економічної безпеки України повинна, зокрема, містити:

- засадничі положення формування та підтримки функціонування системи гарантування економічної безпеки України;
- характеристики внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці та моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави;
- критерії та індикатори економічної безпеки;
- характеристики національних економічних інтересів;
- заходи та механізми державної політики щодо гарантування економічної безпеки на національному, регіональному і глобальному рівнях;
- і що дуже важливо – заходи та механізми державної політики щодо гарантування безпеки від НС на національному, регіональному і глобальному рівнях.

Індикатори стану цивільної безпеки України від НС розроблені на основі порівняння показників стану безпеки в Україні з аналогічними значеннями для країн ЄС та США. Так, питома вага видатків державного бюджету на цивільну безпеку у ВВП для країн ЄС складає 1,5–1,6%, в той час як в Україні – 0,3%.

Кількість рятувальників на 1000 чоловік населення для США становить 3,67, а в Україні – 1,15. На основі цього дані для включення в інтегрований показник економічної безпеки повинні бути наступними (табл. 2):

Критеріальні значення індикаторів стану цивільної безпеки

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення ($x_{пор}$)	Оптимальне значення ($x_{опт}$)
1.	Питома вага видатків державного бюджету на цивільну безпеку у ВВП, %	не менше 0,3	не менше 1,5
2.	Кількість рятувальників, осіб на 1000 чол. населення	не менше 1,15	не менше 3,5
3.	Частка, яку складають прямі збитки від пожеж та НС від ВВП, %	не більше 0,08	не більше 0,06
4.	Ступінь зносу основних засобів попередження та захисту від НС, %	не більше 50	не більше 35
5.	Відношення кількості загиблих у НС на одну особу до середнього значення у країнах ЄС, %	не більше 200	не більше 100
6.	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	не більше 25	не більше 10

Порогові та оптимальні значення показників індикаторів визначені експертним шляхом на підґрунті вітчизняного та закордонного досвіду. Для оцінки стану цивільної безпеки України доцільно нормувати індикатори у трьох діапазонах:

- при значеннях індикаторів стимуляторів (показники 1,2), менших порогового значення та індикаторів дестимуляторів (показники 3–6), більших порогового значення нормативний показник дорівнює 0;
- при значеннях індикаторів, що потрапляють у діапазон від порогового значення до оптимального (діапазон II), нормативний показник розраховується за формулою:

$$z = \frac{|x - x_{opt}|}{|x_{por} - x_{opt}|},$$

де z – нормалізоване значення показника індикатора; x – значення показника індикатора; x_{por} – порогове значення показника індикатора; x_{opt} – оптимальне значення показника індикатора;

- при значеннях індикаторів-стимуляторів, більших від оптимального значення або індикаторів-дестимуляторів, менших від оптимального значення нормативний показник дорівнює 1.

Розрахунок інтегрального індикатора (I) для нормалізованих значень показників-індикаторів здійснюється за формулою:

$$I = \sum z_i \cdot a_i$$

де a_i – вагові коефіцієнти відповідного нормалізованого значення показника індикатора, які розраховані методом факторного аналізу в пакеті STATISTICA та наведені в табл. 3. Вони також можуть бути визначені експертним шляхом.

Таблиця 3

Вагові коефіцієнти індикаторів стану цивільної безпеки

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Вагові коефіцієнти (a_i)
1.	Питома вага видатків державного бюджету на цивільну безпеку у ВВП	0,211
2.	Кількість рятувальників, осіб на 1000 чол. населення	0,191
3.	Частка, яку складають прямі збитки від пожеж та НС від ВВП	0,202
4.	Ступінь зносу основних засобів попередження та захисту від НС	0,132
5.	Відношення кількості загиблих у НС на одну особу до середнього значення у країнах ЄС	0,167
6.	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України	0,097

Висновки. Доведено, що невід’ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України, і в тому числі як її складової – економічної безпеки держави, є захист населення, об’єктів економіки, національного надбання від згубного впливу надзвичайних ситуацій. Саме тому, забезпечення захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій є одним з найважливіших завдань держави [22]. Визначені індикатори стану цивільної безпеки України та розраховані їх вагові коефіцієнти.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природ-

ного характеру на 2012–2016 роки: Розпорядження КМУ від 27.04.2011 р. № 368-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/368-2011-%D1%80>

3. Концепція управління ризиками надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру (проект). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/education_kurns.html

4. Зарецкий А.Д. Гуманизация парадигмы системы пожарной безопасности / А.Д. Зарецкий // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2011. – № 24 (117). – С. 47–51.

5. Пожарные риски. Динамика, управление, прогнозирование / под ред. Н.Н. Брушлинского и Ю.Н. Шебко. – М.: ФГУ ВНИИПО, 2007. – 370 с.

6. Данилишин Б.М. Наукові основи прогнозування природно-техногенної (екологічної безпеки): монографія / Б.М. Данилишин, В.В. Ковтун, А.В. Степаненко. – К.: Лекс Дім, 2004. – 552 с.

7. Качинський А.Б. Аналіз екологічних і природно-техногенних загроз безпеці Автономної Республіки Крим / А.Б. Качинський, С.П. Іванюта // Стратегічні пріоритети. – 2001. – № 1 (18). – С. 49–59.

8. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2004 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2004.html

9. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2005 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2005.html

10. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2006 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2006.html

11. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2007 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2007.html

12. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2008 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2008.html

13. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2009 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2009.html

14. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2010 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopov2010.html>

15. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2011 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2011.html>

16. Валовий внутрішній продукт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm

17. Данилишин Б.М. Природно-техногенні катастрофи: проблеми економічного аналізу та управління / Б.М. Данилишин. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2001. – 260 с.

18. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру: Постанова КМУ від 15.02.2002 р. № 175. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF>

19. Ущерб от землетрясения в Японии оценили в 309 миллиардов долларов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lenta.ru/news/2011/03/23/cost/>

20. Куценко М.А. Економічні механізми ресурсозабезпечення оперативно-рятувальної служби МНС України: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / Марія Анатоліївна Куценко. – К., 2008. – 248 с.

21. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономіки від 02.03.2007 р. № 60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738

22. Концепція захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 26 березня 1999 року № 284/99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/284/99>

Куценко М.А. Влияние чрезвычайных ситуаций на экономическую безопасность Украины.

Проанализировано положение с чрезвычайными ситуациями в Украине и их влияние на экономическую безопасность. Доказано, что неотъемлемой составляющей системы обеспечения национальной безопасности Украины, и в том числе в качестве ее составляющей – экономической безопасности государства, является защита населения, объектов экономики, национального достояния от пагубного влияния чрезвычайных ситуаций. Определены индикаторы состояния гражданской безопасности и рассчитаны их весовые коэффициенты.

Ключевые слова: экономическая безопасность, чрезвычайные ситуации, убытки, национальная экономика, индикаторы состояния гражданской безопасности, интегрированный показатель состояния гражданской безопасности.

Kutsenko M.A. Influence of emergencies on the economical safety of Ukraine.

Conditions with emergencies in Ukraine and their influence on economical safety are analyzed in the research. It is proved that protection of population, objects of economics, national treasures against the destructive influence of emergencies is the integral part of the system of economical safety of our state and at the same time its component. Indicators of the civil safety condition are determined and their weigh factors are calculated.

Key words: economical safety, emergencies, material loss, national economics, indicators of civil safety conditions, integral indicator of civil safety condition.

Стаття надійшла 22 жовтня 2012 р.